

Fitxa per la Moncadapèdia / Arxiu de memòria popular

Nom/cognoms	Santiago Adán
Data de naixement	Abril de 1938
Categories	Etnologia, treball, home
Data i lloc de l'entrevista	Dimarts 11 de febrer de 2025, al carrer del Calvari
Equip entrevistador	Etnopèdia (Laura Yustas, Nelo Vilar), amb la col·laboració de Carla Benítez
Enllaç	https://youtu.be/vAGkA3AP-TY
Extracte	https://youtu.be/_Q4aU1tHILc

Vam conèixer a Santiago Adán de forma casual, pels carrers del barri de Badia, i li proposàrem tornar a quedar per fer una entrevista. És un home simpàtic i xarraire, amb una vida laboral molt diversa i una història de vida digna de contar-se. Vingué de la comarca conquense de la Manchuela sent un xiquet, visqué al Mas de l'Advocat, on passà la barrancada de 1957; després baixà al barri dels Dolors, i des de fa més de sixty anys viu al barri de Badia.

Férem l'entrevista en un banquet del carrer del Calvari, aprofitant els últims minuts del sol de febrer.

Amb el seu testimoni accedim a la Montcada més popular, la de l'emigració interior, treballadors manuals que en temps de precarietat tiraren avant l'economia del país. Amb ell estiguérem molt a gust, és una entrevista curta que ens deixà amb ganes de més.

Sinopsi

Santiago Adán (1938) parla de la seua vida laboral des de l'arribada a l'Horta, sent un xiquet, des de la comarca conquense de la Manchuela. Conta les peripècies viscudes des de l'any 50, amb molt d'humor i una mirada lúcida sobre el seu context.

Transcripció

Estes cases les entregaren en el any 61, 62, 63, per ahí està, l'entrega. Perquè jo és que abaixava de baix, perquè jo vivia al barrio de los Dolores, vivia allí que me fiu jo una casa allí, el meu germà i jo i vivíem ahí. I abaixava a festejar al carrer del Palmar. Ai la Mare de Déu! [risses]. El carrer del Palmar saps a on és? Paral·lelo a este. Pues jo quan me casí me posí a viure allí. En el carrer del Palmar, que el meu sogre vivia allí i... el meu sogre era de Benaguasil, el poble de les cebes! Sí senyor, sí, ixe és el poble de les cebes. Estava la Pobla de Vallbona, Benaguasil, i ja pues pac a Lliria. Conec jo tot açò.

Entonces vosté amb quants anys va vindre cap ací?

No t'ho he dit? En l'any 52.

52. Entonces tenia 15 anys.

Quinze anys? Quin sant! Encà no tenia ni catorze! Encà no tenia ni catorze perquè ara pa falles, sis o set dies o huit dies antes d'arribar a falles, és quan abaixí jo. I complia els 14 en abril. No en març, en abril. Entonces complia jo els 14, que me n'aní a Meliana, a treballar d'obrer... de llauror. Una casa... jo estava de criat en una casa i anava tots els dies a l'horta, a plantar, i a collir, i a llaurar.... Tot això, lo que donava el temps. Amb catorze anyets. I allí vaig adependre a parlar el valencià, perquè tenia un auelo en la casa que aquell no sabia en castellà ni paraula, ni una, ni una... Un tio tancat, però... Era vint anys més vell que jo. Més de vint anys, perquè aquell ja tenia vora 80 anys, o més, i jo tenia 14 anys. Mira pues... Aquell no, de paraules en castellà ni una. Lo únic que entenia era "fill de puta", en valencià. "La mare que t'ha parit, fill de puta". Ah, me cague'n la mare que va... Jo un dia vaig adependre... bueno, per obligació tenia que adependre a parlar valencià. Perquè allí eren tots valencians i fills d'allí de Meliana. Ai, la Mare de Déu! I el auelo me feia... ell parlava en valencià i jo me quedava aixina... Lo únic que li vaig entendre va ser una vegà que me digué "fill de puta". Jo te diré, perquè... bromes no, és que... jo resulta que com anàvem a l'horta, i teníem una taula d'herba, d'alfals, de herba. Teníem una taula que era aixina d'alta, aixina, grandíssima. I per allí mosatros teníem... en el camp aquell teníem una caseta. Però per allí sempre n'hi havia gent, i jo tenia ganes de fer de vendre, dic: "que què? A on te fiques? Pues ja està, a la herba". Mira ell que casi la xafa. Ell que se mirava la taula d'herba i no se la tocava. I... Mare de Déu, ell que casi la xafa! Arriba a casa i diu: "fill de puta, me cague en mare que l'ha parit! Si el veig el mate!", i jo dic: "me cague en la mare que va!". Diu: "pues no va i se fa de ventre? I no va i se caga en la taula d'herba?". Mare de Déu! Jo me callí, jo no digué res. Hasta que ja me paregué que la cosa estava prou això i dic: "pues si he segut jo, que n'hi haven set o huit per ahí i no tenia atre puesto. —I diu: pues me cague en la mare que t'ha parit, fill de puta!" [risses]. I, eh, això sí que ho vaig entendre, dic: "fill de puta en castellano es hijo de puta" [risses]. I bueno, ja te dic, jo a base de parlar amb l'auelo, en el fill i en la dona ahí, pues tenia que dependre per collons. Per collons tenia que dependre, i el vaig dependre... moltes vegades parle per ací amb algú, valencians, [5 min.] i diu: "tu no eres valencià. —Qui ho ha dit? —Jo no, jo sóc de Cuenca, tio. —Diu: ¿cómo que de Cuenca? —Sí". I aquell me dia: "pues si parles el valencià millor que jo, com...? —Dic: és que jo l'he adeprés en Meliana, que està...". Els pobles més grans d'Espanya pa parlar valencià era Meliana, Almàssera, Alboraia... A mi me tens que dir... apart de la Rivera, la Rivera tenen paraules molt estrafalàries. Sí! El mateix valencià i té paraules molt estrafalàries, "me cague en Déu, este què ha dit?". Jo vaig a Barcelona i parlen el català, i parle... i dic: "ieh, tu, a mi no m'insultes que me cagaré en la mala llet que te donaren. —I diu: hòstia, tu saps massa" [risses].

Entonces vosté no va vindre directe a Montcada.

Jo vaig vindre directe... no. Jo estiguí en Meliana, estiguí vora dos anys, en Meliana. Luego ja después, com tenia un germà jo ací, que viu en Burjassot, i se n'anàrem entonces, pa guanyar alguns dinés, pa guanyar-se la pesseta, que eren pessetes, anàvem a cavar taronjars. A cavar taronjars.

Amb lligó...

No, amb lligó no, amb això. Una fanecà de taronjars, deu duros. No deu euros: deu duros, cinquanta pesetas. I se dedicàrem a d'això. En després ja... claro, això no ho heu conegut vosatros, la barrancà. Tu l'has conegut, la barrancà? En el 57?

No l'he coneguda, no, em faltaven onze anys pa nèixer.

Mare de Déu! Pues ací vingué una barrancà... En el 57. I mosatros vivíem per allà dalt.

Als Dolors?

No, més amunt, més amunt, per allà... Tu saps a on estan les Tres Rutes? Antes d'arribar a Nàquera, carretera de Massamagrell avall, la de Montcà pac ací i la de Nàquera pac a dalt. Les tres rutes. Per això se diu les Tres Rutes.

Pues això de la barrancà, mosatros vivíem ahí a les Tres Rutes, saps que pujant a Nàquera, no anant pac a Massamagrel ni pa Montcà, pujant amunt, allà només eixir la doble curva, no n'hi ha una masia? Que se diu Masia de l'Abogat? Pues jo vivia ahí, en la mateixa masia vivia jo. Perquè teníem una caseta ahí en el... la Pista Major la coneixes? Quan ixes de Montcà, quan ixes de Benagéber, tu te'n recordes que hi havia ahí unes porcateres, que eren de Roig, de Francisco Roig? No te'n recordes? A on està el... això de les plantes, ja no me'n recorde ni com se diu. Saps a on està? Pues justet en front, este està pujant a l'esquerra, i a la dreta hi havia una porcatera, de cerdos, que era de Roig. Francisco Roig. Del pare d'este.

Van fer fortuna d'això.

Bueno, jo els conec a tots, conec als quatre germans i a la germana.

Els van començar ací, el Mercadona va començar ací.

No, ells vivien en Poble Nou. En la curva, saps que està la iglésia? En front no n'hi ha una nave? Pues això era de Roig. I ahí era una porcatera. Jo en el any 54 o per ahí treballàrem en la porcatera ixa. Un xaval que viu ahí baix, que li diuen Juan José, i ell i jo treballàvem pa Roig, pa Paco Roig. Francisco Roig.

Bueno, tornem a la barrancà ixa.

I la barrancà pues... jo vivia en aquella casa de dalt, jo treballava ahí en una fàbrica que hi ha ahí baix en... ahí a l'entrà del poble no està la Sèquia?

La fàbrica de la borra, que mos va dir l'atre dia?

La fàbrica de la borra. Era el molí.

Que feien sacs?

No, borra, borra. Eren baietes, mantes i de tot. Ahí la borra la treballaven i la tintaven del color i luego feien baietes d'ixes de casa, de la taula, baietes d'ixes quadraetes. I feien més grans tamé i mantes, [10 min.] mantes pa dormir. I tenien quatre puestos, el molí aquell de baix... ara ixa casa... ixa casa no: ha segut tota la vida una fàbrica, això ara és d'Estellés, Ferreteria Estellés, que ho tenia ahí baix. La primera la tenia... saps a on està la notaria, ací en Montcà? Abaixant el carrer de Sant Roc, abaixant al final, a l'esquerra no està el carrer dels Senyorets, que dien?

El carrer Barreres.

Carrer de les Barreres, carrer dels Senyorets. Bueno, pues allí estava la primera ferreteria que tenia Estellés. La primera. Luego des d'ahí se passaren ahí al parque ixe ahí de la... 25 d'abril. I luego d'ahí se passaren a la fàbrica ixa que treballava jo, que està a l'avinguda del Seminari. Ui, si jo tinc pa fer un llibre [risses]!

I des d'ahí de la borra pujava allà a la masia?

En bicicleta, home! I un dia la baixé... estigué tres dies i tres nits plovent. Tres dies i tres nits, i dic, claro: "me'n vaig a treballar". Me'n vaig a treballar? La llet. M'alce i des d'ahí a Bétera no veïes només que aigua. Ni taronjars, ni casetes, res. Taronjars ni casetes, tot era aigua. Ja no... Dic: "ui, s'ha vingut ací la mar!" [risses]. Ja veus, hasta allà dalt! Bueno, pues des de la masia jo mirava cara amunt i no veïa només que aigua. Ja no veïa atra cosa. Tres dia ahí. Jo dia: "ui, quina barrancà! A vore com cruse jo ahí pa anar ahí a treballar!". Una llet. I el meu germà que intentà baixar ahí a Masies a per pa... saps a on està el forn de Masies? Apegat al bar, el del Cantó. Pues tota la vida ahí, de pa molt bo. Amigo Justo. Sí, se llamaba Justo el chaval. I el meu germà i la meua cunyà intentaren abaixar en bicicleta a per el pa. Abaixar? La Caseta los Cuadros tu saps a on estava? Quan passes la fàbrica de taulells, ixa que fabricaven atovons de taulellet, antes d'arribar a amorrar-te al barranc. Bueno pues, ahí barranc avall giraves i ahí en front hi havia una caseta que estava tota xapà de taulellets. I per això li dien la Caseta de los Cuadros. Pues ja veus. I ahí... la bicicleta aparegué allí. Del meu germà i la meua cunyà, intentaren crubar i la bicicleta aparegué allí al cap d'un mes [risses].

Home, es juven la vida, què barbaritat!

Sí, lo que te dic jo: un llibre. Un llibre. I claro, pues jo tinc bona memòria i me'n recorde de molt, de fa molts anys. Perquè jo me'n recorde que allà... ja veus, en el poble, que tenia jo dotze o tretze anys, i anava a vendimià. Tu saps lo que és això?

Home, clar, per supost: la verema!

La verema.

Però allí, al seu terreno?

Allí, al meu poble. Ui, el meu poble té molta vinya, molta vinya, és molt gran. I además és molt pla.

Clar, la Manxa.

Castilla-La Mancha. La Manchuela le llaman, a ixe per ahí... des d'ahí hasta Albacete, en Albacete tamé hi ha un rogle que li diuen La Manchuela. Perquè tamé és molt plana i tamé se cria molt de vi i molt de raïm. I Valdepeñas, tu has sentit parlar de Valdepeñas?

Home clar, pues no arriba vi ací de Valdepeñas, mare meua! I bo, eh?

Sí, home.

Bueno, hi haurà de tot.

No, però bo, no és roïn, no. Vino de Valdepeñas. Això li passà a uno... No saps què li passà? Pues resulta que se n'anaren a segar a Jaén. Que està propet, de Valdepeñas a Jaén i de Ciudad Real a Jaén són frontera. I Albacete. I se n'anaren a llaurar allí... a segar, i quan abaixaren arriben a Valdepeñas, [15 min.] i fa uno... arriba al cantó i dice: "ay va! 'Vino de valde'. ¡¿Vino de valde?! Mare de Déu, vaig a pegar-me la barrilà!". Nada, entren allí els dos o tres xavals i

s'unflen de vi, i diuen: "bueno, ja n'hi ha prou, anem-se'n que ací caiguem", i quan se'n van anar li fa el camarero, el dueño, diu: "escolte, i vostés de pagar què? —Diu: ¿cómo que de pagar? Ahí pone 'vino de valde'. —Diu: bueno, pa que sepa usted, dé usted la vuelta a la esquina, y verá", i aquells van i dice: "Vino de Valde-peñas. —¿Se ha enterao o qué? —Sí, sí que me he enterado". Hale, a pagar i ja se'n podeu anar. Prepara la cartera i ja se'n podeu anar.

Pa distrau-se tamé haurien de baixar a Montcada, clar.

Home, tu això tampoc ho has conegut.

Elles són jovenetes.

Mosatros quan eixíem del cine teníem el passeig pa anar a festejar, a buscar les xiquetes, en l'estació de Montcà. Ahí en l'estació, ahí férem el passeig.

Ahí està l'Ideal Rosales...

Ixe era...

...el Novedades...

Bueno, el Novedades desaparegué. I el d'en front, que era una bodega i feia cantó, de ixa bodega feren cine d'hivern i d'estiu. Sí, el d'estiu està raere. I el de davant, que era el Novedades i el Rosales, és que anaven... casi tot el poble, i dels pobles del costat. Anaven tots allí, a l'Ideal Rosales. I allí eixien, a les sis o les set, ja de nit, al passeig. A l'estació, el trocet de passeig que hi ha, allí. Des d'ahí se passàrem al carrer Major, des de la iglésia hasta ahí baix... hasta el carrer de Xàtiva. Allí abaixàrem... ixe carrer és molt llarg, el carrer Major. I allí por lo menos, por lo menos hasta el 25 d'Abril, hasta la carretera... la carretera no, el carrer.

Entonces allí, ixe tros de passeig era prou llarg: de la iglésia hasta ahí és llarg. I allí del Rosales se passàrem ahí. I ahí entonces estava... tampoc ho has conegut... el Palop... aquell que va muntar una fàbrica de joc... bueno, una fàbrica... anàvem tots allí a juar. Sí, ja no me'n recorde tampoc. I ahí se feu el primer Mercadona. Te'n recordes, ahí apegat al banc? Al Banc Popular Español? Una finqueta xiconina, una finqueta, ahí se feu el primer Mercadona (Hòstia, quan saps, Mare de Déu [risses]! Si ha plogut!) [risses]. I des d'allà es passàrem al Iris, al cine Iris. És que allí, a part d'ixe cine estava la bodega, ahí feien una mistela... oh! Més dolça i més bona! Què bona estava la mistela aquella, la Mare de Déu! Sí. Pues sí, home sí, tot això.

Entonces vosté ja va festejar, a partir d'això, i ja se'n va vindre pac ací, al barri de Badia?

Jo me casí en el any 64. I abaixant d'allà del barrio de los Dolores perquè quan vingué la riuà, quan ja s'acabà la riuà, anàvem a carregar camions d'arena i grava. Pa l'obra. Ui, en València hi han dos-centes mil obres...

Al barranc?

Ahí al barranc. Des d'ahí de la fàbrica de taulellets pac amunt... bueno, pac amunt i pac avall. Pues ahí a buscar els rodals que hi havia l'arena...

Clar, la garbellarien...

No, no, algunas no, otras sí. Pa fer l'arena pa lluir no, perquè n'hi haven puestos que regolfava l'aigua, feia un remolí i se feia ahí una arena més bona... Pa treballar... ui, València està casi mitja feta... des d'aquell any... Ui, pues no se'n feu, camions i camions d'arena. Arena, grava i bolos. [20 min.] De tot. I se férem una caseta, el meu germà i jo, ahí al Barrio de los Dolores, en

això que tenia... com se diu, ara? És que se me'n va... Nalles. Fàbrica Nalles. Nalles era un corral de ganao. Tu no ho has conegut. Antes de fer la fàbrica, pues a cent metres d'ahí de Nalles, a ixe carrer me fiu jo una casa. En la riuà, en l'any...

En el 57, va ser.

56, 57... 58. Bueno, en el 58 me n'aní jo a Paterna, a servir a la mili. En el 58. Ja tenia vora 22 anys.

Encara estava propet.

No, si jo abaixava tots els divendres de... "¿hay rebaje? —Hay rebaje", hala, a casa. Venia el rebaje i a casa.

Què sort, mare meua!

Sí. Encara me mamí setze mesos allí. Allí en Paterna. I ahí va ser la última vegà que acaigué una miqueta de neu. Ací. En el any 60 nevà. Sis o set centímetros, no n'hi haven tants. Jo estava de guàrdia, precisament, i feia un fred... Mare de Déu. I jo estava de guàrdia. En el any 60. I me vaig llicenciar en el mes d'agost, el dia 16 d'agost me vaig llicenciar. I l'única vegà que jo he vist nevar allí. I ja fa anys d'això. I sin embargo me mamí 21 anys treballant en Nàquera. 21 anys. Me llicenci en el any 60...

En l'obra.

En l'obra.

Ja mos va dir que s'havia dedicat a l'obra.

Tota la vida. I quan me vaig llicenciar me n'aní a Nàquera. M'agarrí allí a un tio que només se dedicava que a fer marges de pedra, d'estos.

Marges de finques, obra de camp?

No, no, marges de pedra, sèquies pa regar i casetes. "Una caseta", pues una caseta. Luego ja algun xalet, tamé férem algun xalet, dos o tres xalets molt grans, però... I casetes, i sèquies i marges d'estos... Mare de Déu, pues jo ne fiu pocs! 21 anys! Hasta el 81, del 60 al 81.

Però al principi vosté tindria una moto o algo, no?

Primer pujàvem en bicicleta, luego una moto. Luego ja en cotxe. Menos a peu, de totes les maneres [risses]. Sí. Pues sí, home, sí.

I vosté ve ací quan se casa, l'any 64 o per ahí.

En l'any 64... Jo me casí en el carrer del Palmar.

Encara no era esta.

No, esta ja existia però no estava. La casa aquella era del meu sogre. Jo me casí allí, me posí a viure allí, arreglí un poquet... bueno, el meu sogre i la meua sogra vivien allí. I el cunyat, germà de la dona, vivien allí els tres: el meu sogre... els pares i el xaval. Perquè l'atra ja era casà, la germana major ja era casà. I quan me casí me fiquí a viure allí. I en después se quedà la meua sogra, el meu sogre se quedà una casa ahí, baixant ahí, en el carrer del Palmar, de... Jorge Juan. Ahí està, que encà viu una... una cunyà, bueno la dona del meu cunyat. Que viu ahí. La Juana. I el meu sogre se casà ací i... ací vivien... uno, dos, tres, quatre... quatre germans de Benaguasil.

Quatre germans. Estava el meu sogre, estava el tio Sento, la tia Dolorettes i el tio Milio. Tots germans del meu sogre, sí. I u... Vivien dos en Vilanesa, un altre vivia en Alfara i el meu sogre ací.

Quina repartició!

No, els quatre.

Açò seria tot garroferals, no?

La casa que jo visc, i xa la feu el pare de la meua sogra, [25 min.] el pare de la meua sogra. Era de Torrent. De Torrent era, i se'n vingué ací i la única casa que se feu en ixe carrer... en ixe no: des del bàrrio Badia, des del carrer Badia pac amunt, llevat del Cervantes, el carrer Cervantes, llevat d'ixe carrer... que la majoria de cases no existien, d'allà pac ací tot eren armetlers i garroferes. Ja no hi havia res més. Tot. La casa més vella de totes és la que visc jo, que té cent i pico d'anys. Cent i pico d'anys! En el any 81, quan jo ja me dixí i abaixí d'allí de treballar, que no me volia pagar i al final me busquí... i encà traguí set o huit-centes mil pessetes, i l'arreglí jo ixa casa. La tirí tota, me fiu tabics, me fiu piso, i dalt n'hi han dos habitacions que el catastro no les coneix. Si les coneguera ja no serien 60 metros de vivienda, serien 150 [risses]. 30:30 Jo dic: "estes no se coneixen. Fora!"

Açò no ho posarem, eh?, açò ho tallarem. A vore si el tanquen [risses]

No, si al cap de 80 anys! No, això és... Això era tot... Les primeres quatre cases són les que hi ha: la meua i tres més amunt. Lo demás era tot garroferes i armetlers. Llevant d'un xalet que n'hi havia per allà dalt. Però res, misèria tot.

Vam entrevista a una dona d'ací del bàrrio que mos dia que ací vivien obrers i drapers. Molta gent als draps.

Sí, ahí n'hi han dos cases, que eren germans els dos. Els Duendes que es diuen. Els Duendes. Bueno, pues estava Jesús i Sento. La dona de Sento encà ve tots els dies... té 92 anys, la dona. 92 anys que té la dona. No, no, va tots els dies a pendre el solet, ix per ací a pendre el solet, igual que jo. Sí, i ixos eren... I un altre que viu en el carrer Cervantes. Ixa casa que està mig caiguda, que estava tapià pa que no passara ningú, ixa és d'un altre germà, tres. I un altre que vivia ahí al carrer Cervantes però allà a la punta, allà baix del tot. Allà casi al carrer de Massarrojos. Això se diu "el Rincó de Massarrojos" o algo aixina. D'allà baix del tot, a la finca. Allà baix això se diu "no sé què de Massarrojos", no me'n recorde.

Volia preguntar-li: amb Montcada ací no hi havia bona relació, aquells dien: "són del bàrrio".

En algun temps, això ja fa... Bueno, n'hi haven dos zones, perquè això... tu tampoc ho has conegut. No. Pues des del carrer Sant Roc a la via, aquell carrer saps com se diu? El Carrer de la Baixà. El Carrer de la Baixà, ahí al Quatre Cantons, al Forn dels Quatre Cantons que està ahí. Això era el Carrer de la Baixà. En algun temps, quan la gent era molt joveneta no podien passar de la via pac ací ni de la via pac allà. A pedraes. Sí, a pedraes, se duien al palo. I ací dalt des del Carrer Badia... des de l'olivera pac ací... "al Bàrrio? Me cague en la mare que els ha parit!". El bàrrio. Eh, hasta l'alcalde, l'alcalde... los alcaldes i l'alcalde: "el Bàrrio? Buh, [inintel·ligible]". I hui sin embargo són més bona gent els del Bàrrio que els de baix del poble [risses]. Que jo conec el poble molt ben conegut! Vora huitanta anys, mira si el conec!